

Leonard Smolarski

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Kierunki wydatkowania środków pieniężnych z dopłat bezpośrednich

Wstęp

Płatności (dopłaty) bezpośrednie zostały wprowadzone w krajach Unii Europejskiej (UE) jako nowy instrument wspierania dochodów producentów rolnych w ramach reformy Mac Sharry'ego w 1992 r. [*The development...* 1991, s. 1–20; Keeney, Matthews, Frawley 1997, s. 1–12]. W Polsce obowiązuje uproszczony system płatności, tzw. system jednolitej płatności obszarowej SAPS – *Single Area Payment Scheme*, który polega na stosowaniu płatności do hektara UR, bez względu na rodzaj produkcji rolniczej¹. W latach 2004–2010 w ramach dopłat bezpośrednich polscy rolnicy otrzymali około 52 mld zł. Celem płatności bezpośrednich jest zabezpieczenie odpowiedniego poziomu dochodów rolników, bez potrzeby podwyższania cen dla konsumentów. W UE z dopłat bezpośrednich pochodzi prawie połowa dochodów rolników. Jest to zatem bardzo istotny element opłacalności produkcji rolnej. Wsparcie polskiego rolnictwa, za pośrednictwem dopłat bezpośrednich, wpływa nie tylko na wzrost wartości produkcji, ale przede wszystkim na dochody polskich gospodarstw rolniczych [Szpojanowska 2006, s. 332–336; Kutkowska 2009, s. 101–109; Marcysiak, Marcysiak 2010, s. 253–256].

Z uwagi na znaczący udział dopłat bezpośrednich w całości wsparcia rolnictwa, ważnym elementem oceny systemu dopłat bezpośrednich jest analiza ich rozdysponowania w wydatkach związanych z działalnością rolniczą w gospodarstwach. Z badań W. Czubaka [2008, s. 118–127] wynika, że na środki obrotowe przeznaczono 72% wydatków, a na inwestycje tylko 16%. Z kolei R. Kisiel, K. Babuchowska i R. Marks-Bielska [2008, s. 98–129] oraz R. Marks-Bielska i K. Babuchowska [2009, s. 141–146] stwierdzają, że około 76% środków

¹ Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych [Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 40]; Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej [Dz.U. z 2007 r. Nr 35, poz. 217]; Ustawa z dnia 29 lutego 2008 r. o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej [Dz.U. z 2008 r. Nr 44, poz. 262. Tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 170, poz. 1051].

pieniężnych z dopłat bezpośrednich rozdysponowano na zakup środków do produkcji, bieżące wydatki i spłatę kredytu. Wśród gospodarstw najmniejszych, tj. o powierzchni do 5 ha UR, dominowało przeznaczenie dopłat na zaspokojenie wydatków bieżących (84,8%) [Babuchowska, Marks-Bielska 2010, s. 7–11]. Zdaniem E. Gorzelaka [2005, s. 6–17] i A. Grontkowskiej [2009, s. 163–173], gospodarstwa obszarowo mniejsze, nastawione na samozaopatrzenie w żywność własnej rodziny, otrzymują niewielkie wsparcie finansowe, które siłą rzeczy przeznaczają na poprawę swojego bytu, czyli na konsumpcję. Z kolei gospodarstwa większe obszarowo, nastawione na produkcję na rynek, otrzymują większe kwoty wsparcia finansowego, które przeznaczają na rozbudowę i modernizację swego potencjału wytwórczego.

Cel i metody badań

Celem badań było określenie kierunków wydatkowania i sposobów rozdysponowania środków pieniężnych pochodzących z dopłat bezpośrednich w indywidualnych gospodarstwach rolniczych.

Dobór gospodarstw był celowy. Do badań wybrano indywidualne gospodarstwa rolnicze z terenu województwa śląskiego, uczestniczące w systemie FADN (Farm Accountancy Data Network) – europejskim systemie zbierania danych z gospodarstw rolnych, prowadzące rachunkowość rolną pod nadzorem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy (IERiGŻ-PIB)². Obiekty znajdujące się w polu obserwacji polskiego FADN to gospodarstwa towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej rolnictwa. Za takie uznaje się te, które mieszczą się w grupie gospodarstw wytwarzających w danym regionie FADN około 90% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej. Ustalona liczebność próby polskiego FADN, zaakceptowana przez Komisję Europejską, liczy obecnie 11 191 gospodarstw reprezentujących obszar całego kraju. W tej liczbie znalazło się 1426 gospodarstw z „Regionu 800 – Małopolska i Pogórze”, w którym klasyfikuje się 301 badanych gospodarstw z terenu województwa śląskiego. Spośród nich w sposób celowy, zgodnie z zaleceniami dotyczącymi minimalnej liczebności próby wybranej celowo, tj. 20–30% całej populacji³, dokonano wyboru 80 gospodarstw,

² Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych [Dz.U. z 2001 r. Nr 3, poz. 20].

³ Szczegółowy opis metod doboru próby znajduje się w opracowaniu: B. Klepacki, 1984: *Wybór próby w badaniach ekonomiczno-rolniczych*. SGGW-AR w Warszawie, Instytut Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych, s. 1–20.

w których przeprowadzono badania z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu. Najważniejszym czynnikiem przy wyborze tej próby było odzwierciedlenie proporcji całej populacji gospodarstw prowadzących książki rachunkowości FADN w województwie śląskim i przeniesienie jej na wybrane gospodarstwa w zakresie liczebności w poszczególnych klasach wielkości ekonomicznej, typu rolniczego i powierzchni UR. Przy wyborze gospodarstw zastosowano zatem metodę doboru kwotowego (proporcjonalnego). Kryterium doboru była powierzchnia UR gospodarstwa, typ rolniczy oraz wielkość ekonomiczna (ESU). Badania przeprowadzono w 2009 r. za pomocą wywiadu bezpośredniego na podstawie kwestionariusza z właścicielami gospodarstw rolniczych z terenu województwa śląskiego. Na zadawane pytania rolnicy mogli udzielić więcej niż jedną odpowiedź.

Województwo śląskie wybrane zostało z uwagi na specyficzny charakter tego regionu, w którym gospodarstwa rolnicze położone są wokół terenów silnie uprzemysłowionych, z największą w kraju aglomeracją górnośląską (o znaczeniu europejskim), a rolnictwo jest bardzo zróżnicowane, zarówno pod względem wielkości gospodarstw, jak i charakteru produkcji. Wiele gospodarstw znajduje się na terenach miast i gmin miejsko-wiejskich.

Gospodarstwa rolnicze podzielono według kryterium typu rolniczego, powierzchni UR oraz wielkości ekonomicznej. W ramach typu rolniczego analizowano gospodarstwa w następujących grupach: uprawy polowe, zwierzęta żywno-
ne w systemie wypasowym (razem z krowami mlecznymi), zwierzęta ziarno-
żerne oraz mieszane. Ze względu na powierzchnię UR wydzielono cztery grupy
obszarowe: małe (< 10 ha), średnio małe (10–20 ha), średnio duże (20–30 ha)
oraz duże (> 30 ha). Gospodarstwa grupowano również według wielkości ekono-
micznej, określanej sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich⁴ wszystkich
rodzajów działalności występujących w gospodarstwie rolniczym. Wielkość
ekonomiczna była mierzona w jednostkach ESU⁵ (1 ESU = 1200 euro).
Gospodarstwa pogrupowano według następujących klas wielkości ekonomicz-
nej: małe (2–8 ESU), średnio małe (8–16 ESU), średnio duże (16–40 ESU) oraz
duże (> 40 ESU).

⁴ Standardowa nadwyżka bezpośrednia jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji. W celu wyeliminowania wpływu zmian w produkcji (np. wywołanych złą pogodą) lub cen produktów i środków produkcji do obliczeń przyjmowane są średnie z trzech lat odpowiedniego okresu, na podstawie uśrednionych danych rocznych z danego regionu. Z tego właśnie powodu pojęcie nadwyżki bezpośredniej zostało uzupełnione terminem „standardowa” [Bocian, Malanowska 2010, s. 8].

⁵ ESU (ang. *European Size Unit*) – europejska jednostka wielkości.

Wyniki badań

Tabela 1 przedstawia opinie rolników dotyczące planowanego wydatkowania przez nich środków finansowych pochodzących z dopłat bezpośrednich.

Zdecydowana większość rolników planuje zakupić środki do produkcji (83%). Wśród tych odpowiedzi 76% wskazań dotyczyło nawozów mineralnych, 61% środków ochrony roślin, 45% materiału siewnego i paliw, 25% pasz i 13% energii elektrycznej. Średnio 25% rolników chce przeznaczyć środki z dopłat na remonty, konserwację i przeglądy maszyn rolniczych, a 23% chciałoby dokonać zakupu nowoczesnych maszyn, środków transportu i urządzeń technicznych w celu wprowadzania nowych technologii. Na modernizację budynków i budowli gospodarskich środki planuje przeznaczyć 8% rolników. Z kolei nikt z badanych nie planował przeznaczać pieniędzy z dopłat na budowę nowych obiektów gospodarskich. Niewielka część rolników zadeklarowała przeznaczenie środków finansowych pochodzących z dopłat bezpośrednich na zakup ziemi (średnio 5%). Opinię taką podzielali rolnicy z gospodarstw o typie rolniczym uprawy polowe (25%), powyżej 40 ESU (14%) i powyżej 30 ha (10%). Ponadto, badani planują przeznaczyć niewielkie środki z dopłat na zakup zwierząt gospodarskich (4%), bieżące wydatki konsumpcyjne (3%) oraz na modernizację, budowę lub rozbudowę domu (1%). Nie odnotowano wskazań na zakup samochodu osobowego lub też sprzętu komputerowego.

Prowadzący gospodarstwa rolne wskazali w 14%, że pieniądze z dopłat bezpośrednich będą przeznaczać także na opłatę ubezpieczeń, a w szczególności budynków i OC (tab. 2). Również taka sama liczba badanych zamierza je przeznaczyć na regulowanie kredytów preferencyjnych i komercyjnych, a także odsetek krótko- i długoterminowych. Na spłatę podatków (głównie rolnego) pieniądze zamierza przeznaczyć 10% rolników, na opłatę za usługi i pracę najemną – 4%, a na spłatę czynszów dzierżawnych – 4%.

Tabela 3 przedstawia odpowiedzi rolników dotyczące planowanych przez nich w przyszłości inwestycji w budynki i budowle gospodarskie oraz maszyny rolnicze. Średnio 66% z nich zamierza modernizować i rozbudowywać istniejące już obiekty gospodarskie. Najwięcej takich wskazań było w grupie rolników z gospodarstw o powierzchni 10–20 ha (87%), o typie uprawy polowe (76%) i 8–40 ESU (69%). Budowę całkowicie nowych obiektów gospodarskich planuje średnio 9% rolników. Opinię taką w szczególności podzielali rolnicy z gospodarstw powyżej 20 ha (13%), powyżej 16 ESU (15%) oraz z gospodarstw o typach uprawy polowe (19%) i zwierzęta wypasowe (14%). Badani stwierdzili, że modernizacja starych i budowa nowych obiektów dotyczyć będzie głównie obór (28% wskazań) oraz chlewni i tuczarni (25% wskazań).

Tabela 1

Planowane wydatkowanie środków pochodzących z dopłat bezpośrednich na działalność operacyjną i inwestycyjną gospodarstwa oraz na bieżące potrzeby rodziny rolniczej

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. Na jakie cele zamierza Pan/i przeznaczyć środki finansowe pochodzące z dopłat bezpośrednich?													
a) na zakup ziemi	0	0	0	10	25	0	0	0	0	0	12	14	5
b) na zakup nowoczesnych maszyn, środków transportu i urządzeń technicznych (wprowadzenie nowych technologii)	22	13	13	29	31	7	38	19	11	17	31	43	23
c) na zakup zwierząt gospodarskich (inwentarza żywego)	0	7	0	5	0	0	8	5	11	0	4	0	4
d) na budowę nowych obiektów gospodarskich	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
e) na modernizację budynków i budowli gospodarskich	11	20	0	5	0	21	0	8	17	10	0	0	8
f) na remonty, konserwację i przeglądy maszyn rolniczych	33	33	40	15	19	43	15	24	50	24	12	14	25
g) na modernizację, budowę lub rozbudowę domu	11	0	0	0	0	0	0	3	6	0	0	0	1
h) na zakup środków produkcji	78	66	80	90	81	79	77	86	78	79	92	71	83
i) na zakup samochodu osobowego	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
j) na bieżące wydatki konsumpcyjne, tj. zakup artykułów spożywczych, artykułów gospodarstwa domowego, sprzętu AGD, RTV, sprzętu biurowego	0	7	7	0	6	7	0	0	6	3	0	0	3
k) na zakup sprzętu komputerowego	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź h), to jakiego rodzaju środki produkcji będą zakupywane:													
a) nawozy mineralne	78	67	80	78	69	79	62	84	78	79	77	57	76
b) nawozy organiczne	0	0	7	0	0	0	0	3	0	3	0	0	1
c) środków ochrony roślin	56	40	73	66	63	50	54	68	67	59	58	71	61
d) materiał siewny	33	20	60	51	38	43	23	57	39	52	38	57	45
e) pasze	22	20	20	29	19	14	23	32	33	17	27	29	25
f) paliwa	33	33	47	51	44	57	23	49	50	45	35	71	45
g) energia elektryczna	11	7	13	15	13	7	8	16	11	14	8	29	13

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Planowane wydatkowanie środków pochodzących z dopłat bezpośrednich na spłatę kredytów, podatków i opłatę ubezpieczeń

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. Na jakie cele zamierza Pan/i przeznaczyć środki finansowe pochodzące z dopłat bezpośrednich?													
a) na opłatę ubezpieczeń	22	13	13	12	25	14	15	8	22	14	12	0	14
b) na spłatę podatków	11	7	13	10	19	7	15	5	11	10	12	0	10
c) na opłatę za usługi i pracę najemną	11	7	0	2	6	7	0	3	11	0	4	0	4
d) na spłatę kredytów i odsetek	0	13	13	17	25	14	8	11	11	10	19	14	14
e) na spłatę czynszów dzierżawnych	0	0	0	7	13	7	0	0	0	7	4	0	4
2. Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź a), to będą to ubezpieczenia:													
a) budynków i odpowiedzialności cywilnej	22	13	13	7	19	7	15	8	22	14	4	0	11
b) komunikacyjne OC	11	7	7	2	0	0	8	8	11	3	4	0	5
c) ogólnoprodukcyjne	11	0	0	7	13	7	0	3	6	3	8	0	5
3. Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź b), to jakiego rodzaju podatki będą opłacane:													
a) rolny	11	7	13	10	19	7	15	5	11	10	12	0	10
b) leśny	11	7	7	0	6	0	0	5	11	3	0	0	4
c) od nieruchomości	0	0	7	0	0	0	0	3	0	3	0	0	1
d) drogowy	0	0	0	2	0	7	0	0	0	0	4	0	1
e) od budynków gospodarczych	0	7	0	0	0	0	0	3	6	0	0	0	1
4. Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź d), to jakiego rodzaju kredyty i pożyczki będą spłacane:													
a) komercyjne kredyty i odsetki zaciągnięte w banku	0	0	0	7	19	0	0	0	0	0	8	14	4
b) preferencyjne kredyty i odsetki krótkoterminowe zaciągnięte w banku	0	7	0	0	6	0	0	0	6	0	0	0	1
c) preferencyjne kredyty i odsetki długoterminowe zaciągnięte w banku	0	7	13	12	6	14	8	11	6	10	12	14	10

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3
Planowane inwestycje w budynki i budowle gospodarskie oraz maszyny rolnicze

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. W jaki sposób będzie Pan/i inwestować w budynki i budowle gospodarskie?													
a) poprzez budowę całkowicie nowych obiektów gospodarskich	0	0	13	12	19	14	8	3	0	7	15	14	9
b) poprzez rozbudowę istniejących obiektów gospodarskich	0	7	7	7	13	7	8	3	0	14	4	0	6
c) poprzez modernizację istniejących obiektów gospodarskich	44	80	53	59	63	64	54	59	67	55	65	43	60
d) nie będą prowadzone żadne prace w tym zakresie	56	20	27	22	25	21	23	30	28	28	19	43	26
2. Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź a), b) lub c), to jakiego rodzaju będą to obiekty:													
a) obora	11	40	20	29	13	50	8	32	33	28	27	14	28
b) chlewnia (tuczarnia)	11	27	40	22	19	7	46	27	22	31	19	29	25
c) stodoła	11	13	0	10	0	14	8	11	17	0	12	14	9
d) garaż	11	13	7	12	19	14	0	11	11	3	19	14	11
e) magazyn	11	0	7	15	25	7	0	8	11	7	12	14	10
f) silos zbożowy	0	20	13	12	19	14	8	11	17	14	8	14	13
g) silos kiszonkowy	0	7	0	2	0	14	0	0	0	3	4	0	3
h) płyta gnojowa	0	7	0	5	0	7	0	5	6	3	4	0	4
3. Jak zamierza Pan/i realizować w gospodarstwie strategię wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych?													
a) zakup nowych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu	33	20	40	51	50	29	38	43	22	52	35	71	41
b) zakup używanych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu	0	20	13	27	19	14	15	24	22	21	19	14	20
c) naprawa i remont dotychczas posiadanych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu	78	80	67	56	50	79	46	73	83	62	62	43	65
d) korzystanie z usług mechanicznych innych osób lub wyspecjalizowanych jednostek	0	27	7	10	19	29	8	3	17	14	8	0	11

Źródło: Opracowanie własne.

Odpowiedzi rolników dotyczące planowanej strategii wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych w gospodarstwach były stosunkowo zróżnicowane. Średnio 65% z nich chce ją realizować poprzez naprawę i remont dotychczas posiadanych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu. Z kolei zakupu nowych maszyn, urządzeń i narzędzi lub środków transportu planuje dokonać średnio 41% badanych, a z używanych chciałoby skorzystać 20%. Są też rolnicy (11%), którzy chcą skorzystać z usług mechanizacyjnych innych osób lub wyspecjalizowanych w tym jednostek.

W tabeli 4 przedstawiono opinie rolników dotyczące wydatkowania środków pieniężnych, pochodzących z dopłat obszarowych na cele niemające bezpośredniego związku z prowadzeniem produkcji rolnej. Średnio 70% respondentów stwierdziło, że nie przeznaczają tych pieniędzy na wydatki, które nie są związane z produkcją rolniczą, a w grupie gospodarstw powyżej 40 ESU takiej odpowiedzi udzielili wszyscy badani. Całość środków pieniężnych z dopłat bezpośrednich na cele konsumpcyjne przeznaczają natomiast 6% rolników.

Przeciętnie 11% badanych stwierdziło, że małą część pieniędzy (do 10% środków z dopłat bezpośrednich) wydaje na konsumpcję, a 10% rolników odpowiedziało, że wydaje na te cele w granicach 10–50% wszystkich środków pochodzących z dopłat bezpośrednich. Najwięcej pieniędzy wydatkowanych na cele niezwiązane z prowadzeniem produkcji rolnej wydają rolnicy z gospodarstw najmniejszych zarówno pod względem obszarowym, jak i wielkości ekonomicznej, a z gospodarstw sklasyfikowanych według typów – z gospodarstw o typie uprawy polowe. Średnio 15% badanych stwierdziło, że tą część pieniędzy z dopłat bezpośrednich, którą wydają na cele konsumpcyjne, przeznaczają na modernizację i budowę lub rozbudowę domu, a 5% rolników przeznaczają je na zakup artykułów spożywczych.

Zakup ziemi w przyszłości planuje 34% rolników, natomiast średnio 31% stwierdziło, że nie ma takiego zamiaru (tab. 5). Udział odpowiedzi rolników, którzy jeszcze nie byli zdecydowani czy zakupią ziemię w przyszłości stanowił 35%. Największe zainteresowanie zakupem ziemi przejawiali właściciele gospodarstw dużych powyżej 40 ESU (57% wskazań) i powyżej 20 ha (40% wskazań) oraz z tych o typie uprawy polowe (56% wskazań). Tylko rolnicy z grupy gospodarstw poniżej 10 ha nie byli zainteresowani zakupem ziemi. Dla 19% rolników zasadniczą przyczyną podjęcia decyzji o zakupie ziemi jest konieczność zwiększenia powierzchni UR do produkcji roślinnej, a dla 10% zintensyfikowanie produkcji zwierzęcej i związane z tym zwiększenie powierzchni paszowej. Tylko dla 3% rolników motywem zakupu ziemi jest zwiększenie wysokości dopłat bezpośrednich do gospodarstwa. Oznacza to, że w odczuciu zdecydowanej większości rolników ziemia traktowana jest jako warsztat pracy, a dopłaty służą tylko do rekompensaty poniesionych przez nich kosztów. Z odpowiedzi rolników wynika,

Tabela 4

Wydatkowanie środków pieniężnych pochodzących z dopłat obszarowych na cele niemające bezpośredniego związku z prowadzeniem produkcji rolnej

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. Czy pieniądze z dopłat bezpośrednich przeznacza Pan/i na wydatki niemające bezpośredniego związku z prowadzeniem produkcji rolnej w gospodarstwie?													
a) tak wszystkie pieniądze	0	7	13	5	6	7	15	3	0	7	12	0	6
b) tak, część pieniędzy – udział 0–10%	0	20	13	10	13	7	15	11	17	17	4	0	11
c) tak, część pieniędzy – udział 10–20%	22	7	0	5	0	14	8	5	17	0	8	0	6
d) tak, część pieniędzy – udział 20–50%	11	7	7	0	13	7	0	0	11	3	0	0	4
e) tak, część pieniędzy – udział 50–70%	0	0	0	2	6	0	0	0	0	0	4	0	1
f) tak, część pieniędzy – udział 50–100%	0	0	0	5	0	7	8	0	0	0	8	0	3
g) nie	67	60	67	76	63	57	62	81	56	72	69	100	70
2. Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź a), b), c), d), e) lub f), to na jakie wydatki przeznacza Pan/i pieniądze pochodzące z dopłat bezpośrednich?													
a) modernizację, budowę lub rozbudowę domu	22	13	7	17	13	21	15	14	17	17	15	0	15
b) zakup samochodu osobowego	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
c) zakup mebli i wyposażenie wnętrz	0	7	0	0	0	7	0	0	6	0	0	0	1
d) zakup artykułów spożywczych	0	7	13	2	19	0	8	0	11	7	0	0	5
e) zakup artykułów gospodarstwa domowego, sprzętu AGD, RTV	0	0	0	2	0	0	8	0	0	0	4	0	1
f) zakup sprzętu biurowego, telekomunikacyjnego	0	7	0	0	0	0	0	3	6	0	0	0	1
g) zakup sprzętu komputerowego	0	0	0	2	0	7	0	0	0	0	4	0	1
h) sfinansowanie wczasów, wypoczynku lub też innych form rekreacji	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5
Planowanie zakupu i dzierżawienia ziemi uprawnej

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. Czy bierze Pan/i pod uwagę zakup ziemi w przyszłości?													
a) tak	0	27	40	41	56	7	23	38	22	31	38	57	34
b) nie	78	27	40	20	13	21	46	38	44	28	31	14	31
c) trudno powiedzieć	22	47	20	39	31	71	31	24	33	41	31	29	35
2. Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź a), to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) zwiększenie wysokości dopłat bezpośrednich do gospodarstwa	0	7	7	0	0	0	0	5	6	0	4	0	3
b) konieczność zwiększenia powierzchni użytków rolnych do produkcji roślinnej	0	13	20	24	38	7	8	19	6	21	27	14	19
c) zintensyfikowanie produkcji zwierzęcej i związane z tym zwiększenie pow. paszowej	0	13	13	10	0	0	15	16	11	7	12	14	10
3. Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź b), to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) brak odpowiednich środków finansowych ze względu na wysoką cenę ziemi	22	7	33	15	6	14	23	22	11	17	23	14	18
b) brak dodatkowej siły roboczej	11	0	7	7	6	0	15	5	6	3	12	0	6
c) nie zamierzam powiększać skali produkcji rolniczej	22	20	0	0	0	0	0	14	22	3	0	0	6
4. Czy bierze Pan/i pod uwagę dzierżawienie (np. od sąsiada) ziemi w przyszłości?													
a) tak, jestem zainteresowany dzierżawieniem co najmniej takiej powierzchni użytków rolnych jaką obecnie uprawiam w gospodarstwie	0	7	20	29	38	7	8	22	6	28	19	29	20
b) tak, jestem zainteresowany dzierżawieniem niewielkiej powierzchni użytków rolnych	0	27	47	24	25	36	23	24	17	21	38	29	26
c) nie	78	33	20	20	25	36	23	30	56	24	19	14	29
d) trudno powiedzieć	22	33	13	27	13	21	46	24	22	28	23	29	25
5. Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź a) lub b), to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) konieczność zwiększenia powierzchni użytków rolnych do produkcji roślinnej	0	7	20	29	44	7	8	19	6	24	19	43	20
b) korzystna lokalizacja w pobliżu dotychczas prowadzonego gospodarstwa	0	7	47	20	31	14	23	16	11	24	19	29	20
c) zwiększenie wysokości dopłat bezpośrednich, przypadających z tytułu użytkowania dzierżawionej ziemi	0	0	0	2	6	0	0	0	0	3	0	0	1
6. Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź c), to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) brak możliwości dzierżawienia dobrej jakości ziemi, położonej w pobliżu gospodarstwa	33	7	7	15	25	14	0	14	22	7	15	14	14
b) nie zamierzam powiększać skali produkcji rolniczej	33	7	7	5	0	14	15	8	22	7	4	0	9

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 6
Planowane zmiany w gospodarowaniu produkcją roślinną

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. Czy przewiduje Pan/i zmiany w posiadanej aktualnie powierzchni UR w gospodarstwie i zamierza Pan/i:													
a) zwiększyć powierzchnię gruntów ornych	0	40	40	54	56	36	46	38	22	41	58	43	43
b) zwiększyć powierzchnię użytków zielonych	0	0	14	0	0	0	0	5	0	7	0	0	3
c) zwiększyć powierzchnię pod plantacje trwałe	0	0	7	0	0	0	0	3	0	0	4	0	1
d) nie dokonywać żadnych zmian	89	60	47	39	44	57	54	49	72	45	38	57	50
2. Zwiększenie udziału której grupy roślin uprawnych w powierzchni zasiewów zakłada Pan/i w gospodarstwie?													
a) zboża	0	34	27	29	31	21	23	27	22	34	23	14	26
b) kukurydza na ziarno	0	0	7	12	13	7	15	3	0	3	15	14	8
c) strączkowe	0	7	0	5	0	0	8	5	0	0	12	0	4
d) oleiste	0	0	0	29	31	14	0	14	6	7	19	57	15
e) pastewne	0	7	7	0	6	0	0	3	0	3	4	0	3
f) okopowe	0	0	0	7	13	7	0	0	0	0	8	14	4
g) warzywa w uprawie polowej	0	0	0	2	6	0	0	0	0	3	0	0	1
h) międzyplony	0	7	0	0	0	0	0	3	0	3	0	0	1
i) nie będzie zmian	100	47	67	39	25	43	69	62	72	59	35	43	53
3. Jakich zmian zamierza Pan/i dokonać w organizacji nawożenia roślin i upraw w gospodarstwie?													
a) zwiększenie poziomu nawożenia mineralnego	0	27	0	10	25	7	0	8	17	10	8	0	10
b) zwiększenie poziomu nawożenia organicznego	0	27	7	17	13	36	0	14	11	14	19	14	15
c) zwiększenie poziomu upraw roślin na nawozy zielone	22	0	0	24	31	7	23	8	11	14	19	14	15
d) udział nawożenia mineralnego zostanie na takim samym poziomie	78	47	67	54	38	57	69	62	67	55	54	57	58
e) udział nawożenia organicznego zostanie na takim samym poziomie	22	33	33	34	6	43	15	46	39	24	35	43	33
f) udział roślin na nawozy zielone zostanie na takim samym poziomie	22	20	20	15	13	29	8	19	17	17	15	29	18

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 7

Planowane zmiany w gospodarowaniu produkcją zwierzęcą

Treść	Udział opinii rolników w zależności od [%]												Średnio
	powierzchni UR [ha]				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej [ESU]				
	< 10	10–20	20–30	> 30	1	4	5	7 i 8	2–8	8–16	16–40	> 40	
1. Jakich zmian zamierza Pan/i dokonać w organizacji produkcji zwierzęcej w gospodarstwie?													
a) zwiększyć obsadę dotychczas utrzymywanych zwierząt	11	40	0	17	19	43	15	8	33	10	19	0	18
b) wprowadzić drugi gatunek zwierząt	0	7	0	0	0	0	0	3	6	0	0	0	1
c) zmniejszyć obsadę dotychczas utrzymywanych zwierząt	0	7	7	7	6	14	0	5	0	7	8	14	6
d) nie wprowadzać żadnych zmian	89	40	67	54	25	43	62	76	50	76	42	57	58
2. Jak Pan/i zamierza realizować gospodarkę paszową w gospodarstwie?													
a) powiększyć stosowanie pasz pochodzących z własnego gospodarstwa	0	33	20	24	13	21	23	27	17	24	31	0	23
b) powiększyć stosowanie pasz niepochodzących z własnego gospodarstwa	0	13	0	0	0	0	0	5	6	0	4	0	3
c) stosowanie pasz poza stanem na dotychczasowym poziomie	100	60	60	56	38	71	62	70	67	69	46	86	63

Źródło: Opracowanie własne.

że zasadniczą przyczyną, dla której nie planują zakupu ziemi jest jej zbyt wysoka cena (18% wskazań). Z innych przyczyn małego zainteresowania zakupem ziemi wymieniają brak dodatkowej siły roboczej i nieplanowanie powiększania skali produkcji rolniczej.

Średnio 46% rolników planuje dodzierżawienie ziemi w przyszłości. Zasadniczą przyczyną zainteresowania taką formą gospodarowania jest zwiększenie powierzchni UR do produkcji roślinnej i korzystna lokalizacja dodzierżawionych działek rolnych w pobliżu własnego gospodarstwa rolniczego. Około 30% rolników nie jest zainteresowana zaplanowaniem wydzierżawienia gruntów rolnych, a za główną przyczynę takiego postępowania uznają brak możliwości dodzierżawiania dobrej jakości ziemi położonej w pobliżu ich gospodarstw i niepowiększanie skali produkcji rolniczej.

W tabeli 6 przedstawiono opinie rolników dotyczące planowania zmian w gospodarowaniu produkcją roślinną. Średnio 50% z nich nie zamierza dokonywać żadnych zmian w posiadanej aktualnie powierzchni UR. Większości takich

odpowiedzi udzielili badani z gospodarstw najmniejszych (poniżej 10 ha – 89%, 2–8 ESU – 72%). Z kolei 43% rolników przewiduje zwiększenie w gospodarstwie powierzchni gruntów ornyczych. Są to głównie rolnicy z gospodarstw o areale powyżej 10 ha (40–54% wskazań) i wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU (41–58% wskazań) o typie uprawy polowe. Chcieliby oni zwiększyć powierzchnię upraw roślin zbożowych (26%), oleistych (15%) i kukurydzy na ziarno (8%), natomiast w mniejszym stopniu roślin strączkowych (4%), okopowych (4%) i pastewnych (3%). Średnio 53% rolników nie zamierza dokonywać żadnych zmian w strukturze zasiewów powierzchni roślin uprawnych, co szczególnie dotyczy rolników z grupy gospodarstw < 10 ha UR, którzy udzielili w 100% takiej odpowiedzi. Badani rolnicy nie zamierzają także zmieniać poziomu nawożenia mineralnego i organicznego, a w większości przypadków chcą pozostać przy dotychczas stosowanych dawkach.

Rolnicy z udziałem odpowiedzi na poziomie 58% deklarowali, że nie będą wprowadzać żadnych zmian w organizacji produkcji zwierzęcej w gospodarstwie (tab. 7). Badani (18%) wskazali, że powiększy obsadę dotychczas utrzymywanych zwierząt. Byli to głównie rolnicy z gospodarstw o typie zwierzęta wypasowe (43% wskazań). Średnio 23% rolników planuje zwiększyć udział pasz z własnego gospodarstwa, a 63% nie zamierza tego robić.

Wnioski

Celem badań było określenie kierunków wydatkowania i sposobów przeznaczenia przez właścicieli indywidualnych gospodarstw rolniczych środków pieniężnych pochodzących z dopłat bezpośrednich. W opracowaniu, na podstawie opinii rolników dokonano analizy kierunków wydatkowania środków pieniężnych pochodzących z dopłat bezpośrednich. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Zdecydowana większość rolników zamierza przeznaczyć środki finansowe pochodzące z dopłat bezpośrednich na działalność operacyjną gospodarstwa rolniczego, głównie na zakup środków do produkcji (nawozy mineralne, środki ochrony roślin, materiał siewny i paliwa).
2. Większość rolników planuje inwestować w budynki i budowle poprzez modernizację istniejących obiektów gospodarskich, a tylko niewielu chciałoby budować nowe. Planowana przez rolników strategia wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych w gospodarstwie polega głównie na ich naprawach i remontach. Duża grupa rolników planuje jednak zakup nowych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu.

3. Niewielka grupa rolników całość środków pieniężnych z dopłat bezpośrednich przeznacza na cele konsumpcyjne, niemające bezpośredniego związku z prowadzeniem produkcji rolniczej w gospodarstwie. Są to głównie rolnicy z gospodarstw najmniejszych pod względem obszarowym i wielkości ekonomicznej.
4. Największe zainteresowanie zakupem i dodzierżawieniem ziemi uprawnej przejawiają właściciele gospodarstw dużych zarówno pod względem powierzchniowym, jak i wielkości ekonomicznej oraz tych o typie uprawy polowe.
5. Około połowa rolników planuje wprowadzenie zmian w gospodarowaniu produkcją roślinną i zwierzęcą. Rolnicy z gospodarstw największych pod względem powierzchni i wielkości ekonomicznej, a także z tych o typie uprawy polowe chcą zwiększyć w strukturze upraw powierzchnię roślin zbożowych, oleistych i kukurydzy na ziarno. Planowane zmiany w organizacji produkcji zwierzęcej będą dotyczyć głównie zwiększania obsady dotychczas utrzymywanych zwierząt, szczególnie w gospodarstwach o typie zwierzęta wypasowe.

Literatura

- BABUCHOWSKA K., MARKS-BIELSKA R.: *Płatności bezpośrednie w kontekście inwestycji w gospodarstwach rolnych*. Roczniki Naukowe SERiA, t. XII, z. 1, 2010.
- BOCIAN M., MALANOWSKA B.: *Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2008 r.* Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.
- CZUBAK W.: *Rozdysponowanie dopłat bezpośrednich w gospodarstwach rolnych korzystających z funduszy UE w Wielkopolsce*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 4, 2008.
- GORZELAK E.: *Rozwój polskiego rolnictwa przed i po 2004 roku*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 2, 2005.
- GRONKOWSKA A.: *Znaczenie dopłat (w kreowaniu dochodu) w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie w Polsce w ujęciu regionalnym*. Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G – Ekonomika Rolnictwa, t. 96, z. 3, 2009.
- KEENEY M., MATTHEWS A., FRAWLEY J.: *The distribution of direct payments in Irish agriculture*. Paper read to the Dublin Economics Workshop Conference, Kenmare 1997.
- KISIEL R., BABUCHOWSKA K., MARKS-BIELSKA R.: *Wykorzystanie dopłat bezpośrednich przez rolników z województwa warmińsko-mazurskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2008.
- KLEPACKI B.: *Wybór próby w badaniach ekonomiczno-rolniczych*. SGGW-AR w Warszawie. Instytut Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych, 1984.

- KUTKOWSKA B.: *Wspieranie dochodów rolniczych przez dopłaty bezpośrednie w gospodarstwach Dolnego Śląska*. Journal of Agribusiness and Rural Development, nr 2(12), 2009.
- MARCYSIAK A., MARCYSIAK A.: *Wpływ płatności bezpośrednich na dochody gospodarstwa rolniczego*. Roczniki Naukowe SERiA, t. XII, z. 3, 2010.
- MARKS-BIELSKA R., BABUCHOWSKA K.: *Wsparcie dochodów rolników w formie dopłat bezpośrednich*. Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 75, 2009.
- SZPOJANOWSKA J.: *Analiza wpływu dopłat bezpośrednich na wyniki produkcyjno-ekonomiczne polskiego rolnictwa*. Roczniki Naukowe SERiA, t. VIII, z. 4, 2006.
- The development and future of the CAP – Reflections paper of the Commission*. Commission of the European Communities, com (91) 100 final, Brussels 1991.
- Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych Dz.U. z 2001 r. Nr 3, poz. 20.
- Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych [Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 40].
- Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej [Dz.U. z 2007 r. Nr 35, poz. 217].
- Ustawa z dnia 29 lutego 2008 r. o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej [Dz.U. z 2008 r. Nr 44, poz. 262. Tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 170, poz. 1051].

Directions for Disbursement of Funds from Direct Payments

Abstract

The paper presents farmers' opinions on spending funds from direct payments. The studies covered the method of the direct interview on the sample of 80 farms (located in Silesian Voivodeship), participating in the EU-FADN. It was presented that the vast majority of farmers intended to spend funds from direct payments on the operation activity of the agricultural farms. The planned investments in buildings, structures, agricultural machinery and tools will refer to repair and modernization. The owners of large farms (both in terms of the area and the economic size) were highly interested in purchase of agricultural land and additional land tenure. About a half of the farmers is planning to introduce changes in management of plant and animal production.